

TÁR C Z A.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁBÓL.

A hadtudományi bizottság legutóbbi ülését márczius hó 17-én tartotta, mely azonban nagyobbára gazdasági ügyeknek volt szentelve.

Az előadó bemutatta ugyanis a bizottság folyóiratának, a «Hadtörténelmi Közlemények»-nek 1890. évi III. évfolyamáról szóló számadásait; a bizottság örömmel vette tudomásul, hogy a folyóirat zárszámadása — hála a kiváló pártolásnak — ez évben 517 forint 21 krajczár fölösleget mutat föl, mely összeg részint a május 1-én lejáró pályázatnál kitüntetendő munka pályadíjára (500 frank aranyban), részint más irodalmi vállalata támogatására fog fordíttatni.

Írói tiszteletdíjak fejében a folyóirat az 1890-ik évben 1380 forintot fizetett ki.

A bizottság megállapította ezután, hogy a folyó évben rendelkezésére álló összegek miképp használtassanak föl.

Figyelmeztetés.

Figyelmeztetjük az érdeklődőket, hogy a múlt év június havában kihirdetett pályakérdésünk benyújtási határideje a folyó *1891-ik év május hó 1-én jár le.*

A pályadíj egy, *a magyar hadtörténelemből vett nevezetesebb esemény önálló leírására* tüzetett ki. *A munka jutalma 500 frank aranyban,* de azonkívül, a folyóiratban való közlés után, a rendes díjazásban is részesül.

A pályaművek a hadtudományi bizottság előadójához (Rónai Horváth Jenő, honvéd századoshoz, Budapest, IX. Pipa-utca 25/b. sz.) küldendők be.

Egyéb részletek folyóiratunk múlt évi III. füzetében (425. lap) foglaltatnak.

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

Ismeretlen régi hadtudományi munka a XVII. századból. Hogy a lángszellemű gr. Zrínyi Miklós úttörő fáradozásai a magyar katonai irodalom fejlesztése körül még sem maradtak hatás nélkül kortársaira, sőt hogy az ifjabb főúri nemzedék tagjai közül e törekvései, habár gyéren is, de követőkre találtak: ennek bizonyossága egy a hg. Batthyány-ház körmendi levéltárában *«Acta Memorabilia, nro 1341.»* sz. a. őrzött eredeti kézirat. Nem egyéb ez ugyanis, mint a már Buda vára 1686-iki ostrománál kitűnt s az utána következett török hadjáratokban is vitézül szerepelt kanizsai vice-generálisnak, e vár 1690-iki visszahódítójának, s később a horvátországi bánságban Zrínyi utódának, az 1703-ik év őszén, java férfi korában elhunyt *gr. Batthyány Adámnak* az 1690-es években magyar nyelven írott hadtudományi munkája, vagyis e munka több ívre terjedő, — úgy látszik soha be nem fejezett — töredékének sajátkezű fogalmazványa, mely e címet viseli:

«Mars Politicus»

seu Maximæ et Observationes Politicæ Martiales, ex varijs famosorum Ducum exemplis desumptæ,

azaz

Okos Hadviselő,

avagy Bölcs Hadi Vezér külömbféle híres-neves hadviselők példáiból származott maximái és tudománya.»

A mű, az akkoriban szokásos kettős nyelvű cím mellett, magyarul van írva; a roppant sok kitérőről s igazításról tüstént meglátszik, hogy fogalmazat. Vannak benne kitöltetlen helyek is, például a hol Hunyady Mátyás királyt akarja, fényes hadi tettei ismertetésével, példányképpül állítani. Különben legtöbbször — sőt majdnem kizárólag — a római történelemből idéz példákat s beszél el mintaszerű hadműveleteket, eseményeket. A szerző mintegy háttérben kíván maradni s önállóan keveset okoskodik, — legalább itt, a csonka mű elején. Irálya emelkedettség nélküli, köznapi, — úgy, hogy a Zrínyi classicus szépségű,

magvas és erőteli stíljának még csak árnyéka sem lehet. Nem tudható ugyan, hogy ha befejeztethetik, mivé fogott volna fejlődni? Mindazáltal a fennmaradt töredékről ítélve, irodalmunk nem sokat vesztett vele, hogy szerzője be nem fejezte. Ennek daczára érdekesnek találtuk fölemlíteni létezését, mint a maga nemében és nyelvünkön irodalmi ritkaságét. A ki Körmendre kerül, bővebben ismertetheti, — mi csak ezt a rövid jegyzetet vettük róla az ottani gazdag levéltárban több mint két évtizeddel ezelőtt tett más czélú bűvárlataink alkalmával. *Thaly Kálmán.*

*Miksa római király naplójából, Magyarország elleni hadjárata alatt; 1190.*¹⁾ Mátyás királynak Bécsben történt halála után, a magyar korona elnyeréseért versenyzők közt volt Miksa római király²⁾ is, s még ugyanaz év augusztus havában tetemes sereggel Mülkön át Bécs ellen indult.

Szapolyai István kormányzó az ellenállást meg sem kísérlette s midőn Miksa előhada Klosterneuburnnál megjelent, Bécsset elhagyva, Budára vonult. Bécsben csupán a vár maradt megszállva.

Miksa a hadjáratot ezután még Magyarország felé is folytatta, s ez eseményre vonatkozik naplójának azon része, melyet az alábbiakban közölni szándékunkban van.

A napló flamand nyelven van írva³⁾ és benne a király, mint Caesar és Nagy Frigyes, magáról állandóan harmadik személyben beszél.

«Hunyadi Mátyás király halála után, a római király augusztus 22-én nagyszámú fegyveressel, lovasokkal és gyalogokkal Bécsbe bevonult.⁴⁾

Ugyanezen hó vége felé a városon kívül levő árkokba néhány nehéz löveget vonatott és azokat a vár felé irányítván, a magyarok elhúnyt királyának embereit annak elhagyására akarta kényszeríteni. Miután azonban ők (a magyarok) e miatt még sem hagyták el a várat, a római király futó árkok vonását s a vár valóságos lövetését rendelte el. A vár több helyen megrongáltatott a lövések által, s 5—6 nap lefolyása

¹⁾ A lilienfeldi ciszterczita rend tulajdonában lévő úgynevezett másoló könyvből.

²⁾ Így hívta magát, anélkül hogy a pápai koronázást bevárta volna.

³⁾ Hogy e naplót a király sajátkezűleg írta, vagy titkárának Treitzsauerweinnak tollba mondta-e, nincs megállapítva; sokan még azt is kétségbe vonják, tudott-e Miksa egyáltalán írni?

⁴⁾ Az osztrák Plutarch V. kötet 159. lapja szerint a volt vöröstoronykapun át.

után Mátyás király emberei, azon egyetlen föltétel alatt, hogy életök biztosítottassék, megadták magokat.¹⁾

Mialatt a király Bécs városában tartózkodott, minden oldalról sok fegyveres nép gyülekezett oda.

Szeptember elején Bécsből *Klosterneuburgba*, egy kis, Béctől másfél órányi távolságra lévő városkába ment, s azt ostrom alá fogván, oly hevesen lövette, hogy Mátyás király ott levő hívei azt életük kimelésének föltétele alatt föladták. Volt még egy másik kis város a magyarok kezében, *Korneuburg*, Klosterneuburgtól egy fél német mérföldnyi távolságra, de ez mocsarak által körülvéve, igen erősnek látszék. A római király nem ment oda, mivel a Magyarországra való utazásra meghatározott idő közeledett. Visszatért tehát Bécsbe és Bécs-Újhelybe ment. Az ottani várkastély még Mátyás emberei birtokában volt; miután a császár²⁾ látta, hogy annak megvívása igen nehéz, csak egy őrséget hagyott a városban és ismét visszatért Bécsbe, hol harczosait összegyűjtötte és az útra előkészítette.

Október 4-én válogatott, nagyszámú lovassal és gyalogsággal Bécsből elindult.

Béctől mintegy négy mérföldnyire (a hely nincs közelebb meghatározva), magyar területen, a császár serege fölött szemlét tartott. Mintegy 16—18 ezer valóságos harczosból állott az. Eleséget nem vittek magokkal, hanem avval éltek, mit útjukban találtak.

A császár seregével mind előbbre nyomult és néhány nap múlva Szombathely elé ért, mely kis városka Szent Márton születéshelye volt, és melynek falai, mint egy vár, árkokkal voltak körülvéve.

A város védelmi állapotban volt s ezért megostromoltatott. De mivel a császár jól látta, hogy annak elfoglalása soká tartana s ő hosszú időt veszítene, annak őrségével egyességet kötött, mely szerint, haők 14 nap lefolyása alatt Magyarország királyától segílyt nem kapnának, magokat megadni kötelesek.

A császár Reyncheberch lovagot 400 lovassal és 3—400 gyalogossal a város megfigyelésére visszahagyta. A város azonban 14 nap múlva feladatott, mire Reyncheberch, miután előbb a városban csekély számú őrséget helyezett el, ismét a császár seregéhez csatlakozott.

November 8-án ért a császár Veszprémbe, hol 5—6 napig tartózkodott.»

¹⁾ U. a. 160. lapja szerint, a vár csak több roham után, melyek egyikében Miksa is részt vett s meg is sebesült, esett el.

²⁾ Itt Miksa egyszerre a császári czímet használja, bár tudunkkal csak 1508 február 10-én ismertetett el római császárnak Trientben.

Az útvonal pontosabb meghatározását a napló nem tartalmazza. Tovább így szól:

«Ezután a császár útját Székesfehérvár felé, mely a magyarok fővárosa és főerőssége, hol ezen nép királyai választatnak, megkoronáztatnak és eltemettetnek, tovább folytatta.

November 19-én ért Székesfehérvár elé, és miután egész serege együtt volt, Tyskiés János lovászmestert az elővéddel a város külvárosainak, melyek körülbelül oly nagyok, mint Rüssel (Brüssel?) városa, elfoglalására utasította.

A király egyidejűleg intézkedett, hogy a város egyik kapuja s az a körüli falak ellen 5—6 öreg ágyú és ugyanannyi sugárágyú irányoztassék, s azokkal szakadatlanul lövöldöztetett; ez annál szükségesebb volt, mivel a városból erősen tüzeltek s az elővéd legelőbb felvonult lövege már veszélyben forgott.

Midőn a városban lévők ezen oldalról az első lövést kapták, elhagyták a körfalakat s futásnak eredtek.»

Különös és nehezen hihető dolognak tartjuk ugyan azt, hogy Mátyás király volt katonái a falakat már az első lövés után elhagyták volna; mindazonáltal el kell hinnünk, miután azt a római király röviden, minden megjegyzés nélkül állítja.

«A csehek voltak az elsők, kik az ostrom alatt a kapu bal oldalán lévő árkokba behatoltak, a falakon bemásztak és a várba jutottak.

Miután a város megnyílt, a császár egész kíséretével bevonult, és seregét a közel lévő földeken táborba szállatta.

A város elfoglalása s a bevonulás után, a császár mintegy 8 embert elítélt; ezek részint a város lakói, részint ide menekült magyarok voltak.»

Az elítélés okáról nincs említés téve.

«Miután ez megtörtént, a császár a várost még ugyanaz nap elhagyta és a közelben táborozó seregéhez csatlakozott.

A következő napon, november 20-án, a császár visszatért Székesfehérvárra, hol mindent elkövetett, hogy a kapitányokat és a német harczosokat a városból kivonva, azokat Budára magával vihesse, megengedvén, hogy minden csapatból két ember a zsákmányon való egyenlő osztozkodás céljából visszamaradjon.

A zsoldosok azonban erre hajlandók nem voltak s nyolcz nap alatt legalább nyolczszor kijelentették a császárnak, hogy ők a városból elvonulni nem fognak, mert ők eleget tettek az által, hogy a várost rohammal bevették, s tovább nem mennek, ha csak kettős zsoldot és a zsák-

mányból osztalékrészt nem kapnak.¹⁾ A császár, zsoldosainak makacssága daczára még mindig remélte, hogy őket megnyeri. E végből néhány nappal a város bevétele után Kristóf bajor herceget 7—8000 emberrel Székesfehérvártól két mérföldnyire, Buda felé, előre küldte, s ott tábort ütven, 14 napig tartózkodott. Ezen idő alatt folyton a zsoldosok megyerésén fáradozott, de hiába.

Ugyanekkor a koszorúzott költő, Bruno Lajos, császári tanácsos, a cseh királyhoz, Ulászlóhoz, mint hírnök Budára küldetett, hogy a város föladását kieszközölje; Bruno azonban nevezett király és annak emberei által igen rossz bánásmódban részesült, sőt szégyenletes halállal is fenyegettetett, s Bruno örült, hogy visszatérhetett és ismét a bajor herceg seregéhez csatlakozhatott.

Miután az élelmiszerek 5 mérföldnyi kerületen mind elfogyasztattak s a zsoldosok még mindig makacsokdakt, a császár kénytelen volt Kristóf herceg, valamint a saját seregét is Székesfehérvárra visszavonni.

Nyolcz nap múlva a császár egész seregével visszaindult Székesfehérvárról, hol Reyncheberch alatt csak egy kis őrséget hagyott.

Haza térte után úgy a lovasság, mint a gyalogságtól sokakat elbocsájtott.²⁾ Miksa jól bánt a német gyalog hadakkal, még azokkal is, melyek okai voltak, hogy nem hatolhatott kívánsága szerint Buda alá.

Karácsony előtt Ujhelyre ért, mely vár akkor már az övéi kezében volt. «Innen a császár Nürnberg felé folytatta útját; ott értesült arról, hogy kapitánya, Reyncheberch, Székesfehérvárat eleség hiánya miatt csapatával elhagyni volt kénytelen, mi nem lephette meg, mivel már elébb is az egész környéken semmiféle élelmi szer kapható nem volt.» Ezen szavakkal zárja be Miksa naplója a Magyarországon végbement események leírását.

Gömöry Gusztáv.

Katonai szerződés-levél a nagy török háborúk idejéből. Mosony vármegye részére Kocsa Ferencz és társaik által kiállított és Somorján 1684-ik évi július 2-án kelt szerződés-levél, mely szerint kötelezik magukat, a felfogadott katonasággal mindaddig katonáskodni és a pogány török ellen harcolni, a meddig a vármegye kívánja, egyzersmind elismerik, hogy két havi zsoldot fölvettek.

¹⁾ A Landsknechtek idejében az ily kötekedés úr és zsoldosok közt egyáltalán nem volt szokatlan dolog.

²⁾ A lovasság és gyalogság közt a gazdag zsákmány miatt kitört viszály Miksát győzelmének gyümölcseitől megfosztotta, mert azok csapatonkint hagyták el a tábort s Németországba tértek vissza.

Mi *Kocsa Ferencz*, Nemes Moson vármegyének feő Hadnagya; *Kelemen György* vice hadnagya, *Sörös Mihály* zászlótartója, *Pelsőczy György* strázsa mestere, *Horvát György* fő tizedese, és *Bús Miklós* s *Tomay István*, utánna való tizedesek, valjuk ezen levelünknek rendiben, és adgyuk tudtára mindeneknek az kiknek illik, hogy mi az mostani háboru időre nézve, Nemes Moson Vármegyétől meg fogadtatvén, hazánk oltalmára, mind addig, valameddig az hadak fönn főgnak maradnyi és a meddig említett Nemes Moson vármegyének fog kívántatnyi, az természet szerint való pogány ellenségnek meg verésére és országunk szabaddulására nézve máii napon az Nemes Vármegye szolgálatyára bealván, vettünk föl azon Nemes vármegyétől, követe által, ugymint Nemzetes Vitézlő *Armpruster János*, *Naszvali András*, *Poor Istvány* és *Billigrant Éliás* uraimék által, két hó pénzt: és ugyan én *Kocsa Ferencz* az fő hadnagyságra két hóra, *Hatvan* forintokat, *Kelemen György* vice hadnagyságra harmincz forintokat, *Sörös Mihály* a zászlótartóságra harmincz forintokat, *Pelsőczy György* a strázsa mesterségre huszonnégysz forintokat és *Horváth György*, *Bus Miklós* és *Tomay Istvány* tizedesek mindenünkünk husz, husz forintokat, ugy az közönséges Eötven nyolcz számu alattunk lévő katonák is, a mint nevezett szerint az lajstromban föl vannak írva, öt forintot számlálván egy hóra, ki ki két hó pénzt, tiz tiz forintokat vettünk föl. Kire nézve mi is assecuráljuk az Nemes vármegyét, azon föl vett fizetésért és hó pénzért, hiven és igazán, az ő fölsége szolgálatyára és hazánk oltalmára, fegyverünkkel szolgáljuk azon Nemes Vármegyét, az két hónapokig, azok eltelvén, tovább is fizetésünkért complete numero. És hogyha casu quo, katonáink közzül valamellik eltalálna maradni, tartozunk helyébe mást álléttani és azon számot, ugy mint magunkkal együtt *hatvan öt lovast* tartozunk complete megtartanyi. Mint-hogy pedig ma mindgyárt az mustrarul alá nem mehetünk méltóságos Palatinus Urunk ő Nagyságához, nagyobb készületnek okáért haza fordulván Selyére, onnét minden késedelem nélkül és okvetetlen, hónap után való napon meg indulunk és valaholott méltóságos Palatinus Urunkat ő Nagyságát fogjuk találnyi, oda megyünk és ő Nagyságának magunkat azontul presentáljuk. Ezen föllebb megirt punctumokra penigh kötyük magunkat és jószágunkat, ha fogadásunknak eleget nem tennénk és az dologban fogyatkozás lenne, ugy hogy az Nemes vármegye mi rajtunk, személyünkön és jószágunkon kereshesse meg. Az Nemes Moson Vármegyének *dupla két tafotából való zászlóját is, említett követei által kezünkhez vettük, amin egy felől az Nemes vármegyének czimere, más felől penigh Boldogh Asszony képe* vagyon, melyet is, békességesen és szerencsésen vissza hozván, tartozunk vissza adnyi. Ugy én *Kocsa Ferencz* fő

hadnagy az katonaságra erogált kölcségemért is vettem föl, föllebb megnevezett Billigrant Éliás Uramtól, huszonöt forintokat. Kiról attuk ezen assecuratoria reversálisunkat és egyszersmind az fölvett két hó pénz végett való quietantionális levelünket. Költ Somorjában. Die 2 Juli, 1684. Az egész tisztekre és közönséges katonaságra föl vett fizetés és hó pénz egy summában teszen, nyolcz száz kilencz forintokat, idest 809 fl. Én Kocsa Ferencz, mp. fő hadnagy, (P. h.) Én Kelemen György mp. vice hadnagy (P. h.). Én zászló tartó Seres Mihály, mp. (P. h.). Én Pelsőczy György strázsa mester, mp. (P. h.) Tizedesek első Horvát György, Bus Miklós és Tomai István xxx. Eredetije Moson vármegye levéltárában.

Jegyzet: 1684 tavaszán Leopold megindítá nagy és általános hadjáratát a török ellen. *Lothringeni Károly* a fősereggel, melynek vezérei *Badeni Lajos* és *Neuburgi Lajos* hercegek, *Stahremberg*, *Salm*, *Caprara*, *Souches* és más tábornokok valának, Budavár vissza vételére készült; előnyomulásában június 27-dikén Vácznál a törökök egy előretolt hadtestével megütköztvén, azt megverte s néhány nap múlva Buda alá érkezett, hol az ostrom azonnal megkezdődött.

Hogy a siker biztos legyen, minden erő megfeszítettik. A vármegyék szintén sietve küldik csapataikat Buda alá.

Mosony vármegye is hatvanöt lovast küld oda s okmányunkból az azonkori hadfogadás érdekes képét látjuk, annak jogi fogalmát, a zsold nagyságát, hogy addig tartoznak szolgálni, a meddig a zsoldot rendesen megkapják.

A megyei csapatok a nádornál jelentkeztek, ki, hogy a Buda alatt levő főser eget biztosítsa, 3000 emberrel Érsekujvárt vétette körül, két ezret a Rába-vonal védelmére küldött, ugyanannyit pedig Leslie tábornok alá a Drávához rendelt. A három hely közül valamelyikre került a mosonyi csapat is.

Érdekes még, hogy a csapat, a megyének dupla kék tafotából készült zászlóját is magával viszi, mi a régi bandériális szervezet idejére emlékeztet.

Dr. Szendrei János.

Az 1741-ik évi fölkelés számereje. Ama nevezetes fölkelés, mely Mária Terézia trónjának megmentésére a magyarok által fölajánlatott, s mely eredetileg 100,000 főre terveztetett, e magas számot soha sem érte el. Egy érdekes dolgozat¹⁾ osztrák források alapján a fölkelés valóságos számerejét 1742-ik év végén 14,877 fő gyalogságra és 13,699 lovasra, összesen tehát 28,576 főre teszi.

¹⁾ Alexich százados czikke: Mittheilungen des k. und k. Kriegsarchivs V. kötet, 1891.

De még ez erő sem jutott teljesen az ellenség elé, amennyiben az okiratokból biztosan csak a következő magyar fölkelő csapatok mutathatók ki:

1. A cseh-morvaországi főseragnél: 9 gyalog zászlóalj = 5400 fő.
2. Khevenhüller hadtesténél Bajorországban: 6 zászlóalj = 3600 fő, és 1056 lovas.
3. A magyar-morva határon alkalmaztatott 1809 fő lovasság.
4. Pótlásra, és a rendes huszárezredek kiegészítésére fölhasználtott 7400 lovas.

Az ellenség előtt alkalmazott magyar fölkelő csapatok összes száma tehát 9000 fő gyalogság, 10,646 fő lovasság, összesen tehát mintegy 20,000 fő volt. Így mondják az osztrák források.

A bajor választó fejedelem levele gróf Nádasdy Ferenczhez, a leutheni csata után. Az 1757-ik évi hadjárat fényes eredményét megsemmisítő leutheni csata után, a csatavesztés okai közt fölemlítettett az is, hogy a cs. hadseragnél beosztott segélycsapatok magatartása nem volt megfelelő. Ez ügyre vonatkozik Miksa József bajor választó fejedelem alábbi levele, melyet azért intézett gróf Nádasdy Ferencz lovassági tábornokhoz, mivel a bajor csapatok az ő közvetlen parancsnoksága alatt állottak.

A levél eredetije ¹⁾ így hangzik:

Munic le 30 Decbr 1757.

Monsieur le Comte. J'ai appris avec beaucoup de plaisir les égards que vous avez eu pour mes troupes pendant cette Campagne. L'effet qu'elles ont ressenti de vos soins, m'engage à vous en faire connoître ma Sensibilité et la parfaite reconnaissance, que je vous en ai. Je ne doute pas, qu'elles n'aient remplis leur devoir et soutenu l'ancienne réputation, qu'elles ont acquise, et qui les a toujours fait distinguer. — Cependant la bruit, qui attribue aux troupes auxiliaires le sinistre succès de la bataille du 5 de ce Mois, me donne lieu de soupçonner, que les miennes n'y fussent comprises, et qu'elles n'eussent manqué au devoir et à la valeur, que je m'attendois d'elles. — Pour me tirer de l'inquietude que ces rapportes équivoques me donnent, vous m'obligerez sensiblement en m'informant naïvement de la façon, de la quelle mes troupes se sont conduites dans les différentes actions où elles ont été employées. — La confiance que j'ai en votre personne, autorisera le témoignage que vous leurs en donnerez et je desire bien sincèrement de rencontrer des occasions

¹⁾ Nádasdy-levéltár. Levelezések.

pour vous prouver la parfaite estime avec la quelle je suis, Monsieur le Comte, Votre affectionné. Max Josef Elector.

München, 1757 december 30-án. Gróf Ur! Örömmel vettem tudomásul, hogy Ön csapataimat a lefolyt hadjárat alatt kiváló figyelemben részesítette. Csapataim érezték az ön gondoskodásának hatását s ez arra kötelez, hogy Önnek ezért elismerésemet s teljes hálámat kifejezzem. Nem kételkedem abban, hogy kötelességöket teljesítették, hogy igyekeztek régi jó hírnevöket fentartani, mely törekvés öket minden időkbén kitüntette. Mindazonáltal híre jár, hogy a folyó hó 5-én vívott csata végzetes eredménye a segélyhadaknak tulajdoníttatik, s így tarthatok attól, hogy csapataim is ezek közé számíttatnak, s hogy vétettek a kötelesség ellen s nem harczoltak oly vitézséggel, melyet tőlök vártam. Az ezen bizonytalan hírek által előidézett nyugtalanságom eloszlatására Ön nagy mértékben lekötelezne, ha velem őszintén közölné, mint viselkedtek csapataim mindazon vállalatoknál, melyeknél alkalmazást nyertek. A bizalom melylyel az Ön személye iránt viseltetem, hitelesítendő a bizonyítványt, melyet Ön csapataimnak adni fog, s őszintén óhajtom az alkalmat, hogy a teljes tiszteletet, melylyel Ön iránt, gróf úr, viseltetem, bebizonyíthassam. Melylyel maradtam híve. Miksa József, választó fejedelem.

A Bercsényi-huszárok Gerpinnesnél. A francia forradalmi háborúk kezdetén, 1792-ben még két magyar huszárezred állott francia szolgálatban: az Eszterházy és a Bercsényi huszárezredek, mind-egyik 4 században mintegy 550 lovast számlálván.

A Bercsényi-ezred azonban 1793-ban előbb a szövetségeselek oldalán küzdő emigransokhoz, majd később az osztrák hadsereg magyar huszárjaihoz csatlakozott s ezentúl velök együtt versenyzett a magyar huszárok babérainak gyarapításában.

Az 1794-ik évi németalföldi hadjáratban a Bercsényi-huszárok gróf Kaunitz tábornagynagy hadtesténél lévén beosztva, május 14-én azon különítményhez rendeltettek, mely gróf *Walsch* ezredes alatt a Sambre jobb partján Mettez-nél állott. E különítmény május 15-én parancsot kapott, hogy *Gerpinnes*-nél állást foglaljon s az ellenséget egy Charleroi-ból kiküldendő más csapatall egyetemben tartóztassa föl.

Walsch ezredes *Gerpinnes* mögött egy magaslaton vonúlt föl s itt várt 16-án a Charleroi-ból érkezendő támogató csapatra, mely azonban meg nem érkezett s a különítmény a francziák május 17-én bekövetkezett támadásánál egyedül maradt.

Közel 6000 fő volt a francia támadó oszlop, 10 löveggel, mely ellen *Walsch* ezredes a Bercsényi-huszárokon kívül csak egy zászlóalj (51. ezred) és 4 löveget állíthatott.

A francia oszlop a Gerpennes-nél álló előőrseket visszanyomva, azon magaslat előtt fejlődött, melyen gyalogságunk és lövegeink már csatarendben állottak. A francziák ágyútüzét lövegeink oly sikerrel viszonozták, hogy a francia parancsnok a támadó előnyomulást be- szűntette.

E pillanatnyi zavart használták föl a *Görger* ezredes által vezetett Bercsényi-huszárok s a francziákat megrohanva, oszlopaikat visszavonú- lásra bírták.

Az üldözésnél azonban majd rosszul jártak, mert egy árkokkal és sövényekkel körülvett terepmélyedésben egyszerre egy francia zászlóalj arcvonalára bukkantak, mely a huszárokat osztúzzal fogadta.

Huszárainkat azonban ez nem hozta zavarba s árkokon, sövénye- ken áthatolva, a francia zászlóaljnak rohantak. Rövid, de elkeseredett volt a harc s miután a huszárok már közel 250 francziát lekaszaboltak, a zászlóalj megfutott, 48 foglyot hagyván a huszárok kezei közt.

A huszárok 23 embert és 21 lovat vesztek.

Kaunitz tábornagy a fővezérlethez tett jelentésében a Ber- csényi-huszárok e támadását különös magasztalással említé föl.

Becsvágy és vitézség. Katonai becsvágy ép úgy a katona erényei közé sorolható, mint a vitézség; annál jobb, ha mindkettő egy személyben egyesül.

Angyal Lipót, a volt báró Weidenfeld — most József főherczeg — magyar gyalogezred dobosa az 1809 ik év április 19-én Raszinnál, Orosz- Lengyelországban vívott ütközetben oly vitézséget tanúsított, hogy neve az ezredparancsnok által azok sorába vétetett föl, kik vitézségi éremre méltóknak találtattak.

A Varsóban működő bizottság azonban csak hat arany jutalmat szavazott meg neki. «Nem aranyok kellenek nekem,» mondá a derék dobos, «lemondok ezekről, sőt minden pótdíjamról, ha megengedik, hogy az érmet viselhessem.» Csak a bámuló tábornokok rábeszélése s azon kijelentés után, hogy mint katona köteles a jutalmat elfogadni, nyugodt meg végre, s az aranyakat zsebébe dugva, fogadást tett, hogy a leg- közelebbi ütközetben vagy megszerzi az érmet, vagy halva marad ott.

A derék fiú megtartotta szavát.

A Sandomir vár elleni rohamnál ama század, melynél Angyal volt, visszavetett. Angyal ekkor az árokba ugrott s bajtársainak oda kiáltott: «Bajtársak, ebben az árokban fekszik az én éremem, jertek velem.» Dobját a mellvéden átvetve, átmászott s első volt a sáncokban. Itt egy gazdátlan fegyvert fölragadva, az ellenséges tűzerek ellen támadt, s azokat daczára a fején kapott sebnak, futásra kényszeríté. A legénység

a dobos példáját követve, utánna nyomult s a sáncz az ágyúkkal együtt birtokukba került.

Ezen bátor, a többieket is vitézségre serkentő tettéért Angyal az ezüst vitézségi éremmel díszítettvén föl, legforróbb óhajátása teljesülést nyert.

HADTÖRTÉNETI IRODALOM.

I. ISMERTETÉSEK.

Erdély és az északkeleti háború. Levelek és okiratok. A M. Tud. Akadémia történelmi bizottságának megbízásából bevezetésekkel és jegyzetekkel ellátva közzéteszi *Szilágyi Sándor*. Budapest 1891. Nagy 8-adr. VIII. és 635 lap. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Ára 5 frt.

Szilágyi Sándor érdemes történettudósunk, Erdély múltjának buzgó és fáradhatatlan kutatója, e kötetével egy újabb nagyérdekű gyűjteményt kezdett meg, mely földerítendi ama nevezetes, mozgalmas és fontos időszakot, melyben II. Rákóczy György s vele Erdély oly kiváló szerepet vitt.

A gyűjtemény ez első kötete az 1648—1655-ik évi időszakot öleli föl. Szilágyi Sándor minden év okirataihoz az események áttekintését tartalmazó bevezetést írt, míg a könyv végére egy közel 60 oldalra terjedő, becses jegyzeteket tartalmazó hely-, név- és tárgymutatót csatolt.

A kötetet Szilágyi az Akadémiában egy értekezés kíséretében mutatta be, melyben érdekesen jellemezte a harminczéves háború alatt párhuzamosan haladó, de azután egymástól eltérő két protestans állam: Brandenburg és Erdély azon törekvését, hogy önálló független államterületet alkossanak.

Brandenburgnak sikerült; belőle előbb a porosz királyság, majd a német császárság fejlődött ki, míg Erdély elbukott s még addig megtartott önállóságát is elvesztvén, ismét a magyar birodalomhoz csatoltatott.

Mi okozta Erdély bukását, miként foszlott szét ama nevezetes terv, hogy Erdélyből, a két Oláhországból és a czaporogi kozákok területeiből, egy független új állam alkottassék, azt vannak hivatva a Szilágyi által összegyűjtött okiratok földeríteni, de a melyek nem csupán Erdély,

hanem a vele érintkezésbe állott más országok történetére is élénk világot vetnek.

A Chmielniczki Bogdán által vezetett kozák lázadás, a lengyel, svéd és orosz háború történetéhez, s a Rákóczyaknak e mozgalmakban való szerepléséhez becses adatokat nyújt Szilágyi gyűjteménye, mely a magyar történeti irodalom egy új s kiváló forrásműve.

A magyar királyi honvédelmi ministerium működése az 1877—1890. években. A honv. minister úr megbízásából, hivatalos adatok alapján írta *Bíró Pál* min. tan., a honv. min. elnöki osztályának vezetője. — Budapest, 1891. Két k., nagy 4-dr., XVI—399 és VIII—472 l.

A m. kir. honvédelmi ministerium működésének története az 1877-ik évig az e tárgyról megírt két munka által (A m. k. honv. min. működése az 1867—1872 és az 1873—1877 években) már ismeretes; az előttünk fekvő két hatalmas kötet ezen történetnek folytatását, harmadik szakaszát képezi.

Rövid 14 év történelmét foglalja magában e munka, melynek óriás terjedelmét csak akkor magyarázhatjuk meg magunknak, ha megfontoljuk, hogy e 14 év történelme egyértelmű a honvédség és az egész véderő újjászervezésének s a népfölkelés szervezésének történelmével.

S valóban csalódnai fog az, ki e munkát kezébe véve, száraz történelmi adatok és statistikai táblázatok csoportosítását várja. — Ha van e műben hiba, úgy az mindenestre csak a czímben van: nem árulja el, hogy mi rejlik alatta. — Mert a ministerium történetének kapcsán, nem csak az egész honvédség-, népfölkelés- és csendőrségnek ez idő alatti fejlődését vázolja az, hanem a lehető legrészletesebb felvilágosítást nyújtja ezeknek szervezetéről s az ezzel összefüggő kérdésekről, kiterjedve a legapróbb részletekre, úgy hogy a ki e szervezettel alaposan meg kíván ismerkedni, e munkát alig fogja nélkülözhetni.

Az első kötet a honvédelmi ministerium belső szervezetének leírásán kívül csupán a véderőtörvényekkel, s az ezekből kifolyóan felmerült rendeletekkel, intézkedésekkel, s mindezekkel összefüggő kérdésekkel foglalkozik: s egész tartalomjegyzékét fel kellene sorolnunk, ha utalni akarnánk mindazon részeire, melyek úgy katonai mint polgári állású egyénekre nézve közérdekűek.

A második kötet a honvédség, népfölkelés, csendőrség és a m. kir. honvédségi Ludovika Akadémia történetét tárgyalja az 1877—1890. évek-

ben, felölelvén a kiképezési, gazdasági, ellátási, egészségügyi viszonyokban ez idő alatt beállott változások részletezését is.

A felsorolt adatokból látjuk, hogy a honvédség tényleges állományának létszáma 1877. évben tisztek- és tisztviselőkben 1291, legénységben pedig 9320, összesen 10,611 embert tett ki, minek ellenében az 1890. év, 1817 tiszt- és tisztviselő-, és 14,921 főnyi legénységből álló 16,738 emberével, 6127 főnyi szaporulatot tüntet föl.

A Ludovika-Akadémiára vonatkozó adatokból érdekes, hogy az újjászervezés utáni (1883—1890) években betöltés alá került 510 helyre összesen 1215, tehát a fölvehetőnél több mint kétszerte nagyobb számú ifju pályázott. — Az újjá szervezett Akadémiát immár négy évfolyambeli ifjak hagyták el, s valóban egyik legörvendetesebb részét képezi könyvünknek a kimutatás, mely szerint a IV. évfolyamba ezen négy évben fölkerült 207 növendék közül: 16 jeles, 81 igen jó, 95 jó, s elégséges osztályzattal csak 12 végezte és négy év alatt összesen csak 3 hagyta el betegség vagy más okból a tanfolyamot.

A népfölkelésre kötelezettek száma az 1887. évi első szervezés alkalmával összeírt 1.485,921 emberről az 1890. évben 2.222,031-re emelkedett, a II. osztályú népfölkelőknek évenként történt fokozatos belevonása által.

Terünk nem engedi, hogy bővebben hozzászóljunk e jeles, valóban hiánypótló műhöz, s csak azt jegyezzük még meg, hogy az igen díszes, izléses kiállítás a Pallas részvénytársulat nyomdájának becsületére válik.

T—y.

II. IRODALMI SZEMLE.

A) MAGYAR MUNKÁK.

A M. Tud. Akadémia történelmi kiadványai 1830—1890-ig. Ezen címet viseli azon jegyzék, melyet a napokban vett szerkesztőségünk s a melyben a Magy. Tud. Akadémia összes történelmi kiadványai, az árak megjelölésével, befoglaltatnak.

Melegen ajánljuk ezen jegyzéket a t. érdeklődők figyelmébe, mert csekély összegben, igen szép és tartalmas szakkönyvtárt állíthat össze magának bárki.

A jegyzéket ingyen és bérmentve küldi meg a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó hivatala.

Szilágyi Sándor: «Erdély és az északkeleti háború». Levelek és

okmányok. Budapest, 1890. VIII. és 635 lap. A Magy. Tudom. Akadémia kiadása. Ára 5 frt. Jelen füzetünkben ismertetjük.

Majláth Béla: Gróf Széchenyi István levelei. II. kötet. Budapest, 1890. 729 lap. A Magy. Tud. Akadémia kiadása. A nagy mű e második kötete 531 levelet tartalmaz az 1827-től 1839-ig terjedő időszakból, Majláth Bélának már az I. kötetnél általánosan elismert lelkiismeretes és gondos összeállításában.

Zichy Antal: «Gróf Széchenyi István külföldi útirajzai és följegyzései». Budapest, 1890. 440 lap. A Magy. Tud. Akad. kiadása. Ára 4 frt.

Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond: «Magyar nyelvtörténeti szótár». Ez érdekes műnek már második kötete is befejezéséhez közeleg. A legutóbb kiadott IX. füzet a «rőt» szóig terjed. Ára minden füzetnek 1 frt.

Id. Szinnyei József: «Magyar írók élete és munkái». A megjelent 6—8-ik füzet Bellényi Zsigmondtól — Botár Joachimig terjed.

Szell Farkas: «A nagybesseneyői Besseneyei család története». Budapest, 1890. 8-adr. 304 lap.

Melczer István: «Okmányok a kellemesi Melczer család levéltárából». Budapest, 1890. 171 lap. Hadtörténelmi szempontból is érdekes okmányokkal.

Pauler Gyula: «II. Géza orosz-görög háborúi». Külön lenyomata ama jeles értekezésnek, melyet Pauler folyóiratunkban közöltt.

Szederkényi Nándor: «Heves vármegye története». II. kötet. Eger, 1890. 504 lap. A mohácsi vésztől Eger elestéig, 1596-ig terjed. Ára 3 frt.

Dr. Váczy János: «Kazinczy Ferencz levelezése». I. köt. 1763-tól 1789-ig. Budapest, 1890. 8-adr. XVI. és 618 lap. A Magy. Tud. Akadémia kiadása. Ára 5 frt. Ez érdekes műre legközelebb még visszatérünk.

Gindely Antal: «Okmánytár Bethlen Gábor fejedelem uralkodása történetéhez». Budapest, 1890. 8-adr. 443 lap. Kiadja a Magyar Tud. Akadémia.

Dr. Komáromy András: «Thelekessy Mihály, 1576—1601.» Külön lenyomata ama becses dolgozatnak, mely a múlt év folyamán a Századokban megjelent.

Gyulai Rudolf: «Komárom vármegye és város történetéhez». Komárom, 1890. 8-adr. 98 lap.

B) MAGYAR FOLYÓIRATOK HADTÖRTÉNETI VONATKOZÁSSAL
BÍRÓ CZIKKEI.

(1890. IV. és 1891. I. negyed).

Századok.

Dr. Komáromy András: Thelekessy Mihály, 1576—1601. Negyedik és ötödik közlemény, melylyel a dolgozat befejezést nyer.

Dr. Wertner Mór: László erdélyi vajda nemzetsége. (X.)

Király Pál: A markoman háborúk. (I—III.)

Hodinka Antal: Chmelniczkij Bogdán. (I—II.) Kosztomarov Miklós orosz történeti monografiája után írt érdekes dolgozat, mely e kiváló s a Rákóczyakkal szoros összeköttetésben állott kozák hetman szereplését ismerteti közelebbről.

Történelmi Társ.

Thallóczy Lajos: Levelek Heraclides Jakab és Zay Ferencz összeköttetései történetéhez. (III.) Befejező közlemény.

Szilágyi Sándor: Herczeg Rákóczy Zsigmond levelezése. (III. és IV.)

Oklevelek Teleky Mihály és a bujdosók diplomáciai alkudozásainak történetéhez. Az 1678-tól 1685-ig terjedő időszakról. (IV.)

Göz, százados: Az 1688-iki hadjárat és Belgrád ostroma. (IV.) Német levelek és okiratok — szám szerint 34 — melyek 1688 május 8-ától, szeptember 10-ig terjednek.

P. Szathmári Károly: Gróf Bethlen Miklós tragödiája. (I.)

Emich Gusztáv: Két magyar krónika. (I.)

Beke Antal: Az erdélyi káptalan levéltára.

Pettko Béla: II. Rákóczy György kormányzó utasítása.

Kropf Lajos: Adalék az 1532-iki török portyázás történetéhez.

Magyar Történelmi Életrajzok.

A Történelmi Társulat e becses vállalata befejezte a múlt évben *Fraknói Vilmos* Mátyás életrajzát, melyet utolsó füzetünkben ismertettünk.

A folyó évi I. füzet *dr. Szádeczky Lajos* érdemes munkáját, Kova-

csóczy Farkas kancellár életrajzát tartalmazza, melyet legközelebb fogunk ismertetni.

A Ludovica Akadémia Közlönye.

A lovasság mint csatatényező. Figyelemre méltó cikk, hadtörténeti adatokkal gazdagon támogatva. (X—XI.)

Fülek Henrik: Magyar hősök. (XI—XII.) Mint a bevezetésben mondatik, levéltári kutatások alapján írt, episodszerű események és életrajzok, melyekből azonban néhány már folyóiratunk hasábjain, sőt egyik-másik magában a Ludovica Akadémia közlönyében is megjelent, a többi pedig a Mária Terézia rend történetében és számos német könyvben főtálalható. Ezért kár volt a szerzőnek levéltárakban kutatni, nyomtatásban is könnyen meglelhette volna.

HAMPL Richard: Az angol hadsereg élelmező szervezete az abysziniai hegyi hadjáratban.

Cs. J. Adatok a magy. kir. honvédség történetéhez az 1889. és 1890. évről.

E derék folyóirat ezenkívül igen sok becses könyvismertetést tartalmaz hadtörténelmi munkákról, mely ismertetések mindig tárgyilagos és érdekes modorban vannak írva.

Utolsó számából azt is látjuk, hogy pártolónak száma az utóbbi években jelentékenyen megsaporodott, s ez a honvéd tisztikarnak a magyar katonai irodalom iránti rokonszenvéről, de egyszersmind a szerkesztőség buzgalmáról is örvendetes tanúságot tesz, mert *sok* olvasója csak jó folyóiratnak van.

C) HAZÁNKA T ÉRDEKLŐ KÜLFÖLDI HADTÖRTÉNETI IRODALOM.

Jahrbücher für die deutsche Armee u. Marine. (1891. évfolyam, 78. köt. 1. füz.). — *Kunz*: Ueber die Thätigkeit und Verwendung der preussischen u. österr. Reiterei im Kriege von 1866.

Lang, Die Belagerung von Lemberg durch den Kosaken-Hetman Bogdan Chmielnicki. 1648. (Ez értekez. megjelent az «Organ d. milit.-wissenschaftl. Vereine» cz. folyóiratban. 1890. 5. és 6. füz.) Chmielnicki hazánk történetében is szerepet játszott. L. *Hodinka* cikkét a Századokban (1891. évf. 40. s. k. lap.)

Zrínyi Miklós, a szigetvári hős öltözetéről emlékezik meg a Mittheilungen d. österr. Museums. Ez évi 36. száma, a Bécsben rendezett

történelmi kiállítás alkalmából. A kiállított magyar öltözetek és fegyverek többnyire Eszterházy Miklós herceg fraknóváraljai kastélyából valók.

A berlini *Militär-Wochenblatt* (1891. 19—20. száma) bő ismertetést közöl «A katonai Mária Terézia-rend történetéről».

J. Lehnert, *Gesch. der k. k. Kriegsmarine.* (II. rész. 1797—1802.) A közös hadügyminiszterium megbízásából. Bécs. Gerold. 1891. 464 lap. 8 Mark.

D. Nyhoff, *De hertog van Brunswyk.* (Haag, 1889.) E munka hőse Lajos Ernő braunschweigi herceg, ki 1738—39-ben a törökök elleni hadjárat alkalmával hazánkban vezényelt és az osztrák örökösödési háborúban is, utóbb mint birodalmi tábornagy, részt vett.

Revue des deux mondes. (1890 decz. és 1891. január havi füzet). *Duc de Broglie*: *Fin de la guerre de la succession d'Autriche I.*

Forschungen zur brandenburgischen Geschichte. (1890. III. köt. 2. fele.) *Koser*, *Zur Schlacht von Mollwitz.* (1741.)

The United Service Magazine. (1891 január havi füzet.) Major *G. B. Malleson*: *General Arthur Görgey and the hungarian war 1848—49.* E cikk írója, elismert angol katonai író, szabadságharcunk végéről értekezik, miközben Görgey védelmére kel. Kivonatot közölt a *P. Lloyd* ez évi január 16-iki száma.

III. A MAGYAR HADTÖRTÉNETI IRODALOM REPERTORIUMA.

TIZENEGYEDIK KÖZLEMÉNY.

IMRE (1196—1204.) III. LÁSZLÓ ÉS II. RNDRE KORA. (1205—1235.)

Az *Imre* király korabeli belmozgalmakra, nevezetesen *Endre* herceg pártütéseire nézve első sorban *Huber* Alfonz értekezése említendő, *Studien über die innere Gesch. Ungarns im Zeitalter d. Árpáden.* (Archiv f. österr. Gesch. 65. köt. 155. l. és «Gesch. Österr.» cz. műve. I. köt. 375 lap. — A Dráva menti híres jelenetről csak *Spalatói Tamás* közöl hírt, 50 évvel utóbb. — *Imre* halálának napját idáig mindig 1204 okt. 27-ére tették történetíróink. *Huber* bebizonyította, hogy ez tévedés. *Imre* t. i. már korábban halt meg. (Századok 1885. 430 lap.)

A IV. kereszties hadjárat 1204, melylyel kapcsolatban *Velence* Zárát elragadta, nagyszámú irodalmat idézett elő. Lásd ezt egybe-

gyűjtve: *Pohler*, Bibliotheca histor. militaris című művében. I. 92—93. l. — Továbbá: *Tessier J.*, La quatrième croisade. La diversion sur Zara et Constantinople. (1885. Paris. Leroux.)

II. ENDRE KORA.

- A galicziiai hadjárat 1213.* Újabb irodalom: *Huber*, Gesch. Österreichs I. 422. l. — *Matijow*, A lengyel-magyar viszály története Galiczia birtokáért. (Lembergi II. áll. gymnas. 1886. évi program-jában.) — *Lovcsányi*: Adalékok a magy.-lengyel érintkezés történetéhez. (Századok 1886. 432—439. l.), hol az ideszóló lengyel és orosz irodalom is található. — *Roepell* és *Wertner* eml. művei (145. l.).
- A Bánk-Bán-féle összeesküvés 1213.* A régibb irodalomból: *Valkai* András, Bánk Bán historiája. (1574. Kézirat a Magy. Nemz. Múzeumban. 4°. 1067. sz.) — *Pesty Frigyes*: Chronolog. vizsgálat B. B. körül. (Pesti Napló. 1856. 263. l.) — Történeti kézikönyveink kivétel nélkül elavult felfogásnak hódolnak és hamis adatokat közölnek. Hogy ez összeesküvés politikai indokokból eredt, ezt először is *Pauler Gyula* mutatta ki: «A történet Bánk Bánja». (Nemzet. 1883. ápril 29. és máj. 3.), szintúgy *Huber A.* (eml. akad. értekezésében). *Pauler* a Budap. Szemlében (1887. 123. sz. 465—66. l.) visszatért e kérdésre. — Az újabban napfényre került *Annales Colonienses* jelentése (Mon. Germ. Ss. XXIV. 15.) különösen figyelemre méltó. — A szintén ideszóló lengyel-orosz *Hypatios*-krónikáról l. a Budapesti Szemlét (1873. 439. l.). — Legújabbban megjelent: *Bánk Bán Melindája, Pór Antaltól.* (Erdélyi Múzeum. Bölcs.-nyelv. osztály. 1890.)

Összeállította:

Dr. Mangold Lajos.